

ZPRÁVY

Mezinárodní konference Odboj a odpor proti komunistickému režimu v Československu a ve střední Evropě

Pořadatel: Ústav pro studium totalitních režimů ve spolupráci s Úřadem vlády ČR. Místo a datum konání: Lichtenštejský palác v Praze, 15.–16. dubna 2009

Dne 15. a 16. dubna tohoto roku se v Praze konala mezinárodní konference na téma *Odboj a odpor proti komunistickému režimu v Československu a ve střední Evropě*. Za značného zájmu posluchačů se sešli historikové z České republiky, Polska, Bulharska, Rumunska, Slovinska, Slovenska, Německa a Finska, aby přítomné kolegy a hosty konference seznámili s výsledky své práce týkající se období dějin, jemuž nebyla donedávna věnována patřičná pozornost. Krásné a důstojné prostory Lichtenštejského paláce plně zaplnili nejenom kolegové historici, ale také, a to hlavně, veřejnost v širokém spektru od pamětníků až po nově nastupující generaci, a což je potěšitelné, reprezentovanou i středoškolskými studenty.

Dvoudenní konference byla rozdělena do čtyř částečně monotematických panelů vedených garanty. Prvnímu panelu předcházelo slavnostní zahájení, jehož se účastnil předseda vlády Mirek Topolánek, ředitel Ústavu pro studium totalitních režimů Pavel Žáček a předseda skupiny připravující konferenci, vedoucí Skupiny pro výzkum protikomunistického odboje a odporu Václav Veber, kteří svými proslovy konferenci otevřeli.

Po krátké přestávce začal vlastní program. První panel, vedený Janem Kalousem, se zaměřil na vymezení velmi širokého tématu III., protikomunistického, odboje, včetně komparativní shody s předcházejícím II., ale i I. odbojem. Vstupní referát Tomáše Bursíka (ÚSD AV ČR) byl věnován současnému stavu bádání a dílčím poznatkům o III. odboji a s tím souvisejícím historicko-metodologickým problémům, vážícím se k tomuto období dějin. Cílem referátu nebylo pouze informovat přítomné o stavu bádání, o dílčích výsledcích práce historiků; cílem referujícího bylo vyprovokovat, v dobrém slova smyslu, kolegy i ostatní posluchače k diskusi, ať již veřejné či kuloárové, nad vyřčenými otázkami: Jak dalece lze precizovat odlišnosti odboje a odporu jednotlivců a skupin vůči komunistickému režimu? Lze vymezit, eventuálně charakterizovat jednotlivé formy odboje, případně odporu, a je to vůbec možné? Jak dalece je naše společnost připravena seznámit se s problematikou III. odboje a diskutovat o ní? Kdy začíná III. odboj? Existuje určitá časová, dějinná hranice, za níž lze definovat počátky III. odboje? Jakým způsobem po únoru 1948 – v čase začínajících represí – vnímat a chápat postavu a činy Edvarda Beneše, pro mnohé doposud symbolu demokracie a kontinuity s předchozím obdobím československých dějin, tedy s obdobím demokracie a II., protinacistického, odboje. Jak dalece byla doba před únorem 1948 prosta násilných činů nomenklaturních sil Komunistické strany Československa? A jak vůbec pojmout a chápat intermezzo let 1945–1948? Vyřčena byla i otázka z hlediska pozdější krátké diskuse asi nejprovokativnější: Lze považovat represí KSČ vůči vlastním občanům a na ni reagující odboj za formu občanské války? Ne na všechny otázky přinesla konference uspokojující odpovědi, jsou však nastolené a uvidíme, kdo, kdy a jakou formou, a zda vůbec, na ně odpoví.

V nastolených otázkách či lépe řečeno v nastolené problematice volně pokračoval další z referentů, Bernd Florath (BSTu – Úřad spolkového zmocněnce pro dokumenty

státobezpečnostní služby bývalé NDR) ve svém příspěvku *Od odporu k odboji. Proměna politického nepřátelství v NDR v padesátých letech 20. století*. Upozornil na sémantický význam slov „odpor“ a „odboj“ a na nesnadnost překladu velmi nevyhraněného termínu odpor do jiných jazyků. Bezděky tak upozornil i na dějinné souvislosti, respektive odlišnosti jednotlivých zemí, na rozdílné historické zkušenosti, včetně vnímání určitých dobových aspektů s touto problematikou spojených. Sociologicky a historicky neurčitě vymezitelný obsah slova „odpor“, v jeho těžko uchopitelném významu, v příliš volné a subjektivní konotaci, je toho dobrým příkladem. Mezi tématy, jimiž se ve svém referátu Bernd Florath zabýval, by neměly zapadnout podstatné otázky legitimacy a legality státu a jeho vymezování se vůči vlastním občanům. Opozice je legitimní vyjádření nesouhlasu s konkrétní politikou vlády, měla by být ukotvena v politickém systému, být součástí jeho legality; a naopak vláda by neměla nepochybovat o legalitě opozice. Odboj vyvstává tam, kde není možné realizovat mimovládní politické aktivity v rámci stávajícího státního zřízení. Důležitou otázkou pro posouzení všech politických systémů, nejen totalitních, zůstává jejich vymezení a existence v rámci legitimacy, jež by měla být vždy nadřazena legalitě; při přijímání jakýchkoliv právních norem by měla legitimita legalitě předcházet. Opozice v totalitních státech je tedy buď postavena mimo zákon – legalitu, ale její aktivity jsou z logiky výše řečeného legitimní, v tomto případě se však již nejedná o opozici, nýbrž o odboj; anebo opozice není opozicí ve vlastním významu tohoto termínu. Podobné otázky vyvstávají při posuzování významu dalších termínů spojených s dějinami 20. století (disent). Referent upozornil na nevyjasněný instrumentář termínů, kodifikovaný politologií a sociologií v průběhu 19. století, popřípadě v počátku století následujícího. Společenské, politické a sociologické proměny společnosti ve 20. století vedly k vyprázdňení, dokonce k přeměně či spíše posunu původních významů, přičemž tyto proměny nejsou v odborných kruzích často reflektovány.

Rafal Wnuk (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II) ve svém referátu *Protikomunistické spiknutí v Polsku v letech 1944–1956* připomněl širší dějinné souvislosti protikomunistického odboje v Polsku, poukázal na dějinný antagonismus Poláků vůči svým sousedům na západě – Německu a na východě – Rusku, respektive SSSR, tragicky se projevující za druhé války. Budování nové poválečné společnosti a její přechod k další, komunistické totalitě, byl spojen s násilným politickým přerodem, doprovázeným mnohými krvavými událostmi. Převalení válečné fronty přes polské území za druhé světové války není a nemůže být jednoznačně spojováno s osvobozením od nacistické okupace, je neodmyslitelně spjata s Varšavským povstáním (srpen až říjen 1944), jednostranným a mocensky nevybíravým zasahováním SSSR do událostí v Polsku, a to i přes ujednání v Jaltě navenek podporující provizorní vládu, jež měla být podle původních dohod rozšířena o demokratické vůdce domácího a exilového odboje v Londýně. Díky tomu nová Polská prozatímní vláda národní jednoty měla šanci získat uznání nejen ze strany Moskvy, ale i západních spojenců, na rozdíl od Stalínem nakonec dosaženého a nelegitimního Lublinského výboru. Další události jsou opět spojeny nejen s pokusem o organizaci ozbrojeného odporu vůči domácím komunistům, podporovaným právě SSSR, a potvrzením územních změn na polsko-ruské a polsko-německé hranici, ale i s volbami v roce 1947, zfalšovanými komunis-

ty, a následným útekem předsedy exilové vlády v Londýně, Mikołajczyka, z vlasti do Spojených států. Ale i s pokusem o vytvoření politických alternativ nastupujícímu komunistickému systému; ty však nebyly a nemohly být úspěšné, přestože zde existovalo množství regionálních organizací a partyzánských hnutí, snažících se je prosadit. Dějinným fenoménem tohoto období – nejenom, a na to nezapomínejme, ve středoevropském prostoru – zůstávají tragické transfery obyvatelstva. Za období let 1945–1946 bylo ze SSSR násilně vysídleno okolo tří čtvrtin milionu Poláků. Z Polska bylo naopak přesídleno na tehdejší území sovětské Ukrajiny na půl milionů Ukrajinců; o přesná čísla se vedou dodnes spory a jejich verifikace zůstává předmětem dalšího historického studia. V této souvislosti bychom neměli zapomínat na transfery obyvatel různých národností, odehrávajících se uvnitř Polska. Zejména na osud Lemků a Bojků, kteří se sami označovali za Rusíny, „Rusnáky“, a na operaci Visla, jejímž cílem bylo repatriovat asi 140 000 těchto původních obyvatel z oblasti Bieszczad v Nizkém Beskydu (v okolí měst Sanok, Lesko, Przemysl a řeky San) do západního Polska. Akci doprovázelo vysídlování a likvidace celých vesnic.

Tematicky na tuto problematiku částečně – nikoliv časově z hlediska předneseného referátu, zařazeného na druhý den konference 16. dubna (garant Petr Dvořáček) – navázal Stanislav Konečný (Společenskovedný ústav SAV, Košice). *Protikomunistické aspekty v činnosti jednotek UPA na Slovensku po druhé světové válce* ukázaly na plánovanou propagandistickou činnost jednotek UPA (Ukrajinská povstalecká armáda, jejímž cílem bylo vytvoření samostatné nesovětské Ukrajiny), za jejichž pomoci se snažila tato organizace působit na převážně slovenském území Československa jakožto státu požívajícího určitého kreditu vyplývajícího z jeho demokratických tradic, což údajně vedlo UPA k přesvědčení, že informace o její činnosti budou „správné“, v souladu s cíli organizace interpretovány, posuzovány a prezentovány nejen u nás, ale i směrem do ciziny. UPA se podle vnitřních směrnic měla na území Československa zdržet násilných akcí v podobě například popravování představitelů komunistické strany (na rozdíl od situace na území Polska, Ukrajiny, kde docházelo k mnoha násilným a velmi brutálním excesům), zdržovat se konzumování alkoholických nápojů (sic!), konfiskování majetku a proviantu nutného k obživě. Své cíle chtěla UPA propagovat za pomoci letáků, diskuse s místními obyvateli, a to i za cenu vyhýbání se kontroverzním tématům („anexe“ Podkarpatské Rusi, rozšiřující území sovětské Ukrajiny, atd.). Propagandistické „rejdy“ (termín použitý referentem), organizované na přelomu srpna a září 1945 a později v dubnu 1946, však nakonec byly v podstatě neúspěšné, přestože se jich účastnilo na 500, respektive 400 „banderovců“, navštívivších na 106 vesnic, uskutečnivších 49 besed, spolu s účastí na 7 bohoslužbách. Při prvním z těchto „rejdů“ zaskočené bezpečnostní síly nedokázaly reagovat na cizí ozbrojené skupiny, podruhé již byly nasazeny dostatečně početné jednotky armády a SNB, které postupně přinutily jednotky UPA ustoupit za hranice Československa. Neúspěch propagandistického snažení není nijak těžce zdůvodnitelný: jakákoliv protisovětská agitace se v té době nemohla setkat s větším ohlasem u obyvatelstva ani v politických kruzích. Nevznikly ani národnostní rozpory mezi Čechy a Slováky: bezpečnostní složky a vojenské jednotky složené z mužstva české národnosti pomáhaly obnovovat a budovat místní infrastrukturu a podílely se i na sezonních zemědělských pracích. Širší ve-

řejností bývá další osud jednotek UPA spojován s pozdějším přesunem do západní části okupovaného Rakouska a Německa v době, kdy jejich další činnost na území Polska a Ukrajiny nebyla již možná. Připomeňme jen, že aktivity UPA se staly předmětem propagandy a dezinformací všude, kde UPA působila, a to zejména ze stran příslušných komunistických stran. Aktivity UPA neměly zdaleka vždy pouze agitační charakter, a to ani na území Slovenska, respektive Československa. A jak vypovídají archivní dokumenty: západní demokracie, ale jistě nejenom ony, se nespolehaly pouze na informace z „druhé ruky“, jejich zpravodajci se snažili monitorovat situaci bez pomoci domácích bezpečnostních sil.

Eduard Stehlík (Vojenský historický ústav) se pokusil o *Komparativní srovnání II. a III. odboje*. Zdůraznil potíže s vnímáním určitých období českých a československých dějin v novodobé české společnosti (osvojení, přijetí, diskurz výkladu a smyslu?!). Nejedná se jistě o nový a neznámý stav, zatěžuje však a v mnohém i rozděluje dnešní společnost. Teze o personálním propojení I., II., a III. odboje, vyvstávající zejména v další návaznosti na II., a III., odboj, byla na konferenci často opakována. Eduard Stehlík však příhodně upozornil na přetrvávající podceňování velikosti a rozsahu protinacistického odboje na území Protektorátu Čechy a Morava. Za pomoci komparace s jinými okupovanými státy se snažil poukázat na tento sebezpodceňující jev, o jehož zbytečnosti až škodlivosti nemůže být pochyb. Podobně podceňován je dnes i protikomunistický odboj.

Referáty zahraničních hostů, soustředěných až na výjimky do prvního dne konference (garant Martin Tichý), umožnily srovnat jednak geografické, politické a společenské podmínky protikomunistického odboje na území střední a východní Evropy, umožnily však také porovnat tematické okruhy, jimiž se přednášející na konferenci prezentovali.

Renato Podbersič (Študijski center za narodno správo) ve svém příspěvku *Slovinská kauza: odpor a opozice proti komunistickému režimu* upozornil na všechny typy totality, jimiž muselo Slovinsko ve svých novodobých dějinách projít (okupace Německem, Itálií a Maďarskem za druhé světové války) a na spojitost slovinských dějin s dějinami Jugoslávie a nastoleným politickým systémem vlády jedné strany. Komunistická strana v Jugoslávii se chopila moci vlastními silami, bez pomoci a protektorství SSSR. Nová moc se snažila měnit politický systém a společnost za pomoci podobných metod jako ostatní středoevropské komunistické strany. Represe zaměřené vůči inteligenci, kněžím – i za okupace – a podnikatelským elitám byly v tomto směru mezinárodně symptomatické. Likvidace nekomunistických stran a protikomunistických organizací si vyžádala, stejně jako v jiných sovětských satelitech, nemálo obětí. Část opozičně smýšlejících obyvatel odešla do anglické části okupačního pásma v Rakousku, přičemž nemálo z nich bylo repatriováno, s dnes známými důsledky: věznění, popravy. Přesná čísla obětí nejsou dodnes k dispozici, v souvislosti s vězněním se hovoří o vraždách starších osob a o přibližně pěti stech hřbitovech, svědčících o represivním charakteru nově se utvářejícího systému.

Referát Aleše Gabriče (Institute for Contemporary History) *Komunistický režim ve Slovinsku a jeho kritikové* poukázal na další podoby komunistického režimu v jedné ze svazových republik Jugoslávie. Již před rokem 1945 zničená – protinacistická

a protikomunistická – opozice neměla až do roztržky se Sovětským svazem dost síly k projevení politického odporu. Omezené možnosti diskuse ukazovaly na mírnou liberalizaci „vládních“ jugoslávských politiků, vymezujících se i tímto vůči stalinskému dogmatismu a pokusům SSSR zasahovat do vnitřní situace v Jugoslávii. Míru diskuse však určovalo téma, o němž bylo možno diskutovat, což zase zpětně plně ukazuje na realitu, v níž se intelektuálové i při skromném prosazování lidských práv mohli pohybovat. Komunistické elity chápaly kritiku jako formu mírné opozice a byly ochotny ji do určité míry tolerovat, přesto osud jednotlivých kritiků (věznění, emigrace) ukazuje na snahu režimu zabránit přílišnému zesílení těchto tendencí. A to celkem s úspěchem, neboť do 80. let 20. století nezískali kritikové větší vliv, poté se však diskuse o teroru a lidských právech stala součástí každodenního života Slovinců.

Referát Michaela Portmanna (Historische Kommission der ÖAW) *Státní represe a místní odboj proti komunistickému režimu na venkově v jugoslávské Vojvodině (1944–1953)* naznačil, že venkov a svobodná držba půdy představují pro totalitní režimy komunistického typu třídního nepřítele, jehož je nutno likvidovat. Likvidace soukromého zemědělského hospodaření byla rozvržena do několika fází. Od přidělování půdy (získání vlivu na venkově) přes nucené výkupy za fixní, neodpovídající ceny až po kolektivizaci. Pokračování kolektivizace po roztržce se SSSR ukazuje nejen na labilní vztah jugoslávských komunistů k této velmoci, ale i na ideologické kořeny komunismu. Občanská neposlušnost rolnického obyvatelstva a těžkosti v zásobování potravinami vedly k pozdějšímu přehodnocení násilného postupu a k postupné liberalizaci systému v tomto směru. Jedná se zde o příklad, kdy určité vrstvy obyvatelstva přinutily vládu změnit politickou strategii. Je samozřejmě otázkou, do jaké míry se tak stalo pod tíhou roztržky se SSSR a jeho satelity.

Formy maďarského protikomunistického odporu přiblížila Magdolna Baráth (Historical Archives of Hungarian State Security). V počátečním období let 1945–1947 nelze v Maďarsku přímo hovořit o protikomunistickém odboji, jeho aktivity jsou sledovatelné až po tomto datu, avšak až přibližně do roku 1950 chyběl „radikální“ a v té době již samozřejmě ilegální opozici politický program. Nezapomeňme, že druhá maďarská republika byla formálně vyhlášena 1. února 1946 a Maďarská lidová republika 15. srpna 1949. Činnost nekomunistických stran, organizací a hnutí byla omezována postupně za pomoci propagandistické rétoriky stranických orgánů: protikomunistické aktivity byly dávány do souvislosti s bývalými osobnostmi či skupinami zatíženými tzv. nacistickou a horthyovskou minulostí. Pokud se v archivních materiálech setkáváme s typologií protikomunistického odboje, je potřeba mít na paměti, že se jedná o typologii vytvořenou oficiálními bezpečnostními složkami, popřípadě jinými „státními“ orgány a institucemi.

Pál Germuška (Institute for the History of the 1956 Hungarian Revolution) se pokusil nastínit málo studované aspekty tématu *Mylná víra a iluze? Rok 1956 jako ohnisko maďarského protikomunistického odporu*, přičemž upozornil na analogické znaky sovětizace střední Evropy v druhé polovině 40. a 50. let 20. století. Vybudování tajných policí, transformace průmyslu a militarizace ekonomiky a společnosti, reorganizace armády dle sovětského vzoru, a propaganda patří mezi ty nejdůležitější. Maďarská cesta budování „komunistické společnosti“ přesto vykazovala specifické znaky: silný

nacionalismus, násobený poválečným traumatem, se stupňoval ztrátou „historických“ území a vědomím „roztroušené“ maďarské společnosti, rozptýlené v jiných státech. Avšak ani tyto skutečnosti nevedly k překonání diferenčních postojů a animozit jednotlivých skupin obyvatelstva vůči například zbytkům německého obyvatelstva, maďarským Židům a šlechtě zbavené majetků, výsad, vlivu a predikátů. Samu revoluci roku 1956 v Maďarsku nelze interpretovat jen jako reakci na represe stalinského režimu, vykazujícího v té době již znaky uvolnění. Spíše se jednalo o výraz nespokojenosti nejen s režimem, ale i s postavením Maďarska ve východním bloku. Zásah Moskvy se vyznačoval, rovněž jako následné represálie, typicky brutálním charakterem příznačným pro totalitní společnosti. Stejně znaky vykazuje i následná tabuizace revoluce a všech následků (popravy, věznění, emigrace atd.). Z mezinárodního hlediska měla revoluce v Maďarsku dlouhodobé důsledky. Západ se definitivně přesvědčil o charakteru totalitního způsobu vlády ve „východním bloku“ a zjistil, s jakým důrazem hodlá Sovětský svaz pro sebe hájit geopolitické sféry vlivu, získané po druhé světové válce. USA naopak nedokázaly na vývoj včas a adekvátně reagovat (otázkou zůstává, jakým způsobem). Revoluce též ovlivnila, rozvolnila, vztahy Číny k SSSR.

Rasa Bolockaite (Vytautas Magnus University) se věnovala všední lidské existenci – každodennosti a strategii odporu proti „sovětské“ vládě v Litvě: *Sémiologická guerillová válka. Strategie odporu v Litvě za sovětského režimu*. Každá ideologie se postupně vyprazdňuje. Ideologické symboly se proměňují; navenek jejich oficiální a zdánlivě nediskutovaná funkce zůstává nepostižena, avšak občanská společnost posunuje a mění za pomoci vlastní interpretace a reflexe dílčí dominantní kódy symbolů od původních významových konotací směrem k vlastním reflexím. Nezapomeňme, že ideologie je konzumována a ve svém důsledku zkreslována „spotřebiteli“. Ideologie může v těchto proměnách sloužit také jako objekt kulturní spotřeby nebo jako spotřební prostředek konzumních potřeb jednotlivců nebo i určitého celku. Vstup do komunistické strany nemusí tedy nutně vyjadřovat „víru“ v ideologické postuláty. Členství ve straně mohlo být v této souvislosti prostředkem seberealizace; nezapomeňme, že se v dobovém kontextu často jednalo o bezpodmínečnou podmínku kariérního, profesního postupu.

Taktika (proces) používaná podřízenými skupinami při konstruování jiných než prvotních významů se nazývá *znakovou partyzánskou válkou* (guerrilla warfare), přičemž tento koncept aplikoval U. Eco na média a popkulturu, v tomto smyslu jsme však také my všichni účastníci partyzánské války – jak v případech totalitních, tak v případě demokratických režimů. Podchytit podoby transformací veřejných prostorů do podob diskursivních ne-ideologických „proměn“ (vyprazdňování symbolů) je možné za pomoci metod používaných v orální historii. Impulsem a teoretickým pozadím představovaného výzkumu, prováděného na základě postkoloniálních teorií, se stala díla autorů J. Scotta, B. Achcrofta, St. Halla, J. Fiskea a U. Eca.

Ronald Gebauer (Friedrich Schiller University of Jena) upozornil na dědictví postkomunistické střední a východní Evropy: na vyrovnávání se s dědictvím totalitních systémů – poukázal na problémy s odškodněním, ale i společenským vnímáním (přijetím) bojovníků proti totalitě a obětí totality – byl omezil svůj referát na informace o dané situaci ve Spolkové republice Německo: *Pokojná revoluce a její důsledky. Sociální situace obětí komunismu ve východním Německu*. Sametová(vé) revoluce umožnila(ly) sice

většině občanů sdílet stejné hodnoty, avšak ne pro všechny oběti totality, na rozdíl od představitelů a služebníků totalitního systému, bylo dosaženo minimálně stejné životní úrovně. V Německu se sociální nerovnosti mezi bývalou východní a západní částí někdy dokonce prohlubují, i proto na určité aspekty minulosti nahlíží určitě vrstvy obyvatelstva pozitivně – „ostalgie“. Odsouzení totalitního režimu bylo z hlediska celospolečenského vědomí zanedbáno, včetně společenského ocenění obětí komunismu ve východním Německu. Na 260 000 občanů NDR bylo v průběhu desetiletí její existence vězněno, tisíce dalších byly jinak perzekvovány, dodnes se jim vesměs nedostalo adekvátního odškodnění a ocenění (společenského, sociálního, finančního atd.). Situace „obětí“ dodnes vykazují cosi jako sociální rezidua bývalého režimu: nižší důchody a horší zdravotní stav i postavení ve společnosti. Dokládají to i statistické údaje, včetně průzkumu mezi respondenty – žadateli o rehabilitace (šest z dvanácti z nich hovoří o posttraumatickém stresu). V obecné rovině můžeme použít slova přímých aktérů: dostali jsme právní stát, my chtěli spravedlnost.

Florian Banu (National Council of Studying the Security's Archives) přednesl *Několik úvah ohledně délky působnosti protikomunistických ozbrojených skupin v Rumunsku (1944–1960)*. Úspěch komunistické strany a získání politické moci v Rumunsku a represe nejen vůči politickým odpůrcům, ale celým skupinám obyvatelstva vedly v letech 1946–1953 ke vzniku nemalého počtu ozbrojených skupin, jejichž aktivity se zaměřovaly proti vládnoucímu totalitnímu režimu. V následujícím období, po roce 1953, se počet protikomunistických skupin snížil, avšak v těžko přístupných oblastech tou dobou operovaly menší skupiny (4–6 osob) až do období let 1958–1960. Analýza jednotlivých činitelů, díky nimž si skupiny zachovaly akceschopnost, přinesla zajímavé výsledky. Úspěch skupiny závisel na více faktorech, mezi něž patřily: 1) složení skupiny, znalost terénu, vliv velitele nejen na skupinu, ale i na ostatní civilní obyvatelstvo žijící na území, na němž skupiny působily; 2) zkušenosti s odbojovými praktikami z druhé světové války; řadoví členové skupin museli být nejen dobře obeznámeni s terénem svého působení, hlavně však museli disponovat nemalou fyzickou kondicí, nutnou k přežití; 3) týlové zabezpečení skupiny – úkryty pro partyzány, skladiště zbraní, potravin; logistické a informační zázemí mezi ostatním obyvatelstvem (viz bod 1); 4) motivace jednotlivců, stejně jako celku. Tajná policie (Securitas – oficiálně Departamentul Securității Statului) nazývala tyto skupiny „lesní lidé“, přičemž velmi dobře věděla, že se jedná o velmi dobré a disciplinované bojovníky. Přesto ani nasazení armády nepřineslo pro nedostatek logistické podpory, vybavení a motivace brzký a očekávaný výsledek. Po neúspěšných vojenských operacích se bezpečnostní složky uchýlily k velmi brutálním metodám likvidace opozičních ozbrojených skupin, avšak ani násilné vystěhování celých vesnic z regionů, v nich skupiny působily, nebo likvidace rodin odbojářů se nesetkaly vždy s předpokládaným úspěchem.

Ozbrojené formy odporu proti komunistickému režimu se staly předmětem referátu *Hnutí „Gorjani“ – první protikomunistické hnutí odporu ve východní Evropě*, který přednesla Ekaterina Boncheva (Commission for the declassification of records and ascertainment of affiliation of Bulgarian citizens with the former state security intelligence services of the Bulgarian Peoples Army). Represe komunistického režimu v Bulharsku ovlivnily tisíce lidí, vedle věznění a poprav svých odpůrců zbudoval režim

na 86 koncentračních táborů, v nichž uvěznil přes 187 000 osob. Represe byly v první letech velmi brutální, říká se, že Bulharsko „vyschlo“, a to přesto, že díky složitému historickému vývoji měli jeho obyvatelé nemalé a v podstatě desetileté zkušenosti z odporem a odbojem vůči jednotlivým formám vlád různých režimů. Údajně první protikomunistický odpor na území Bulharska vystal na podzim roku 1944. Jednalo se o hnutí Gorjani (Horalé), jehož aktivity lze sledovat až do poloviny 50. let 20. století, přičemž tradice „horalského“ hnutí se odvíjela od poloviny 19. století. A i zde, v hornaté a nepřístupné části Bulharska, mohlo hnutí navázat na své zkušenosti z protinacistického odboje. Důvodem vzrůstající nespokojenosti obyvatelstva, vedoucí k odporu vůči vládě, se staly násilné zásahy do doposud tradiční a uzavřené společnosti, které likvidovaly živnosti a soukromé hospodaření. Hnutí Gorjani se mohlo spolehnout na deset tisíc sympatizantů a pomocníků. Aktivně proti režimu a vynucovaným změnám vystupovaly více než dvě tisícovky z nich, na 160 neaktivnějších horalů vedlo velmi aktivní partyzánský způsob odboje. Materiální podporu a zázemí horalé nalézali na řecké straně hranic. O aktivitách hnutí informovalo i Radio Gorjani.

Heikki Larmola (University of Helsinki) seznámil posluchače s *Dopady československé krize z roku 1948 a 1968 ve Finsku*. Jednalo se o pohled takříkajíc z druhé strany. Finsko si přes určité nesnáze uchovalo státní suverenitu, přičemž jedním z impulzů aktivizujících protikomunistické síly ve Finsku se stal československý únor 1948. Československá cesta – ve Finsku oficiálně užívaný termín – ukázala, jak je pro malý stát těžké uchovat si státní suverenitu, pokud leží v bezprostřední blízkosti mocenských zájmů velmoci. Pokus být a zůstat mostem mezi Východem a Západem Československu nevyšel, avšak jeho osud se stal mementem pro občany a politiky Finska. Finská zahraniční politika respektovala postavení a geopolitický vliv SSSR na severu Evropy. Vliv vynucený silou, na druhé straně však vliv respektující houževnatý odpor Finů, postavivších se v letech 1939–1945 s plnou rozhodností proti absurdním Stalinovým územním požadavkům. Válečný konflikt mezi Finskem a SSSR patří k dějinám druhé světové války a Finsko se v něm ocitlo na straně poražených, nikoliv však na straně poražených ideologií. I díky tomu se další dějiny Finska odvíjely jinak, i díky tomu mohla být zachována demokratická ústava a svobodný trh, a to přes mnohá omezení vyplývající ze smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci, podepsané se Sovětským svazem v roce 1947. V této souvislosti se hovoří o tzv. finlandizaci společnosti. Na jedné straně muselo Finsko plně zaplatit válečné reparace SSSR, na druhé straně „dobrovolně“ odmítnout účast na Marshallově plánu. V geopolitických souřadnicích severní Evropy vyvažovalo vliv SSSR ve Finsku válkou nezasažené a neutrální Švédsko. Ne nadarmo, vliv komunistické strany byl ve Finsku nemalý, v roce 1966 se komunisté podíleli na volebním vítězství levice. Radikální část komunistů, přejících si bolševizaci země, utrpěla po srpnových událostech v Československu v roce 1968 politickou porážku, což vedlo k rozkolu ve straně a k opuštění radikálního politického programu.

Jeden z posledních programových bodů umožnil početným návštěvníkům konference seznámit se a setkat s pamětníky, lépe řečeno s přímými účastníky III. protikomunistického odboje. Garantem panelu pamětníků se stal Jaroslav Rokoský. Pozvání přijali Hana Truncová, Miloslav Nerad, Tomáš Sedláček, Vojtěch Klečka. Vedle svých dramatických osudů pamětníci připomněli, že oni si velmi často svůj osud vybrali,

ale skutečnými oběťmi že se stali jejich represemi a mstou režimu postižení rodinní příslušníci. Na to nesmíme zapomínat. A na závěr jedno srovnání a příklad dějinné nespravedlnosti: Ten, kdo přežil koncentrační tábory, perzekuci nacistického režimu, se vrátil, nebo měl alespoň pocit, že se vrací, do svobodné společnosti; do společnosti, která je si vědoma jeho zásluh a utrpení. Ten, kdo se vrátil z komunistického vězení, vracel se s „podmínkou“, s Damoklovým mečem nad sebou, do prostředí nesvobodného a často i nepřátelského. Jejich zásluhy – zásluhy jednotlivých mužů a žen – nikdo tehdy nepřipomínal a nepřipomíná je ani dnes.

Setkání s pamětníky se stalo jedním z vrcholů konference.

Tento písemný referát není a ani nemůže být úplným výčtem přednesených příspěvků, pokud by tomu tak bylo, rozrostl by se do neúměrného rozsahu. Zde připomenuté příspěvky a následně k nim připojené poznámky – možná že nejde vždy jedno oddělit od druhého, což padá na autorovu hlavu – jsou výsledkem subjektivního výběru. Všem kolegům, na něž tento text neodkazuje, se jeho autor omlouvá. Budiž jim útěchou, že v dobrém slova smyslu netrpěliví zájemci o jejich referáty se s nimi mohou seznámit na internetových stránkách Ústavu pro studium totalitních režimů <http://www.ustrcr.cz/cs/mezinarodni-konference-odboj-a-odpor-proti-komunistickemu-rezimu>; v tištěné podobě bude možno studovat problematiku odboje a odporu v Československu a střední Evropě po vydání sborníku. Jména jednotlivých účastníků a názvy institucí jsou přepsány z oficiálních doprovodných materiálů konference. ♦ Martin Tichý

Konference Okupace, kolaborace, retribuice

Pořadatel: Vojenský historický ústav Praha.

Místo a datum konání: Hlavní sál Ministerstva obrany v Praze, 17.–18. března 2009

Ve dnech 17. a 18. března 2009 uspořádal Vojenský historický ústav Praha vědeckou konferenci s mezinárodní účastí „Okupace, kolaborace, retribuice“. Akce se konala pod záštitou Radka Šmerdy, náměstka ministryně obrany.

Již ze samotného programu konference, rozčleněného do pěti tematicky sourodých bloků, bylo zřejmé, že její organizátoři si byli vědomi závažnosti a aktuálnosti stanoveného tématu. Vždyť právě zde byla možnost prezentovat nejnovější poznatky a reflexe k problematice druhého odboje doma i v zahraničí, fenoménu kolaborantství, postihu retribučních trestných činů a politického a společenského přesahu událostí let 1938–1945 do poválečné éry. Diskuse po jednotlivých blocích pak jasně demonstrovaly zájem o nové pohledy, výzkumné projekty, nutnost komparace a o zasažení zjištěných skutečností do širšího kontextu.

V prvním bloku nazvaném „Okupace a její zahraniční reflexe“ zaznělo několik podnětných referátů. Matthew Kime z Velvyslanectví USA v Praze upozornil na skutečnost, že americká vládní místa byla prostřednictvím tehdejší ambasády velmi dobře informována o narůstajících mezinárodněpolitických problémech Československa v průběhu roku 1938. František Hanzlík z brněnské Univerzity obrany pak představil aktivitu československých krajanů v USA, kteří právě na základě zhoršujícího se po-

stavení ČSR v letech 1938–1939 přispívali na podporu protinacistické rezistence. Jan Vajskebr z Památníku Tereziín posléze zrekapituloval průběh a rozsah prvních zatýkacích akcí německých bezpečnostních složek v Protektorátu Čechy a Morava. Jana Bachová z Vojenského historického ústavu upozornila na změny v postavení Čs. rozhlasu, které následovaly po zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Srovnání se situací po 2. světové válce nabídl referát Františka Bártíka z Hornického muzea v Příbrami, který se zabýval Jáchymovskými doly v letech 1938–1945.

Ve druhém konferenčním bloku „Perzekuce a rezistence“ zazněly příspěvky zaměřené jak na konkrétní výrazné osobnosti odboje, tak na příspěvky analyzující chování a odboj určité důležité sociální vrstvy. Blok zahájil svým komplexnějším zamyslením nad prvními kroky české rezistence Jan Gebhart z Historického ústavu AV ČR. Následovaly referáty Jany Čechurové a Jana Županiče (oba z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze), kteří se soustředili na představení perzekuce a odboje v případě svobodných zednářů (Čechurová), respektive šlechty a zde na příkladu rodu Colloredo-Mannsfeldů (Županič). Tomáš Jiránek z Filozofické fakulty Univerzity Pardubice a Eduard Stehlík z Vojenského historického ústavu Praha se soustředili na konkrétní významné představitele protifašistické rezistence – představitele Obrany národa gen. Čeňka Kudláčka a arm. gen. Bedřicha Homolu.

V bloku „Kolaborace a její podoby“ se objevily zajímavé sondy právě tohoto mimořádně závažného fenoménu. Mečislav Borák z opavské Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity si všiml dopadu nejrozsáhlejší germanizační akce, když hovořil o německých Volkslístech. Ivo Pejčoch a Jiří Plachý (oba z Vojenského historického ústavu Praha) se zaměřili na specifika moravského nacismu (Pejčoch) a na zvláštní a výlučnou kapitolu kolaborace, totiž na židovské konfidenty pražského Gestapa (Plachý). Dalibor Státník ze Státního okresního archivu Mělník ve svém vystoupení reflektoval specifika českého fašismu v dobových souvislostech. Jan Boris Uhlíř z VHÚ uvedl několik poznámek k činnosti a k aktivitám hlavního symbolu české kolaborace v letech 1939–1945 – k Emanuelu Moravcovi.

Ve čtvrtém bloku „Retribuce a vyrovnání s léty okupace“ upozornil v úvodu Vítězslav Sommer z Ústavu pro studium totalitních režimů na různé, v odborné historické literatuře přítomné interpretace okupačních reálií, zejména právě odboje. Václav Horčíčka z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze pak stručně shrnul případ konfiskace majetku vládnoucího knížete von und zu Liechtenstein po skončení 2. světové války. Kateřina Lozoviuková z Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci poukázala na skutečnost, že činnost mimořádných lidových soudů byla často spojena s národní identitou, respektive s poválečnou perzekucí německé minority v ČSR. Na ní v podstatě svým vystoupením navázala Lucie Jarkovská, když v obecnější i konkrétní rovině hovořila o retribučním soudnictvím po únoru 1948. Ve svém referátu také zmínila politický tlak na vlastní průběh soudního procesu a využívání tzv. univerzálních svědků (lidí s velmi pochybnou okupační minulostí). A právě na tento aspekt posléze navázaly příspěvky Ondřeje Koutka z Ministerstva vnitra ČR, který analyzoval Krajínovu aféru, a Jana Kalouse z Ústavu pro studium totalitních režimů, který se zaměřil na využívání agentů nacistických bezpečnostních složek při vytváření politického zpravodajství MV po 2. světové válce.

V závěrečném bloku konference *Válka a retribuce z pohledu našich sousedů* se nejdříve Dieter Bacher z Ludwig Boltzmann-Institut für Kriegsfolgen-Forschung z Grazu pozastavil u skutečnosti, že se poválečné Rakousko stalo svým vnitřním uspořádáním místem zpravodajského střetu Východu a Západu. Další referáty tohoto panelu se týkaly Slovenska. Igor Baka na základě nových dokumentů upřesnil okolnosti vstupu Slovenska do války proti Polsku a proti SSSR. Tomáš Klubert, Ivan Petranský a Matej Medvecký (všichni z Ústavu paměti národa v Bratislavě) se zabývali specifickými problémy retribučního soudnictví na Slovensku, například procesy s představiteli luďáckého bezpečnostního aparátu nebo zásahy AV NF do soudních jednání. Prokop Tomek z Vojenského historického ústavu posléze přiblížil osobnost Matúše Černáka a jeho exilovou činnost, která se posléze stala jedním z motivů pro jeho násilné odstranění. Jiří Friedl z Historického ústavu AV ČR se ve svém vystoupení zaměřil na poválečný pokus o odsun polské menšiny z ČSR.

Konference nabídla celou řadu zajímavých myšlenek a nových poznatků. S velkou nadějí se proto očekává i připravovaný konferenční sborník. ♦ Jan Kalous

Muzikologická konference Chrudim 2009

Hudební Chrudim – Česká a slovenská hudba a totalita

Pořadatel: Město Chrudim. Místo a datum konání: Velký sál Muzea Chrudim, 22. května 2009

Dne 22. května 2009 se v Chrudimi konala muzikologická konference věnovaná tématu *Česká a slovenská hudba a totalita*. O slavnostní úvod konference se postarali posluchači pražské Hudební fakulty Akademie múzických umění v Praze (HAMU), kteří přednesli Trio pro tři violoncella g moll, op. 81 (1865) Aloise Hniličky, poněkud pozapomenutého českého skladatele druhé poloviny devatenáctého století, působícího od počátku roku 1863 v Chrudimi. Ve slavnostní atmosféře došlo i ke křtu nové monografie *Český skladatel Alois Hnilička a hudební život v jeho době (1826–1909)*. Její autor Tomáš Žídek, absolvent dirigování na konzervatoři v Pardubicích, pedagog na Základní umělecké škole v Chrasti, ředitel kůru v Chrudimi a violista, od roku 2004 posluchač dirigování na HAMU, se výrazně zasloužil o pořádání konference i o další doprovodný program, neboť konference se stala součástí hudebního festivalu mladých – a nejen pro mladé – *Athény východních Čech 2009*.

O historický úvod, zařazující kulturní aspekty města Chrudimi do kontextu dějin předminulého století, se postaral Václav Žemla (GJR Chrudim, Reg. Muzeum Chrudim), který ve svém příspěvku *Přehledné dějiny chrudimské hudby ve 2. polovině 19. století* potvrdil pověst Chrudimi jakožto kulturního města, jemuž se díky nemalému úsilí městských radních a nadšených ochotníků dodnes přezdívá Athény východních Čech. Města, v němž kultura, speciálně zájem o pěstování hudby, stála na vrcholu pomyslného společenského žebříčku, díky čemuž místní aktivity, spojované i s národním obrozením, byly svým významem souměřitelné s významem kulturního života v Praze.

Tomáš Žídek (HAMU, GJR Chrudim) doplnil obraz o *Přínos hudební Chrudimi české hudbě – skladatelské osobnosti, Alois Hnilička*, o profil v místních poměrech významné

osobnosti, přesahující svojí činností a svým dílem brány města Chrudimi. Referent dovedl výklad o význačných osobnostech kulturního a hudebního života v Chrudimi takřka do současnosti. Poukázal na postupně vyvstávající těžkosti, spojené s udržením vysokého kulturního a společenského významu, který Chrudim ve své době měla, v dobách společenských krizí, převratů, stagnace, přičemž neopomněl upozornit na „běžné potíže“, které se projevují ve všedních dnech, spojené občas „pouze“ s nedostatkem financí a snad i nadšení.

Jaroslav Havlík (HAMU Praha) se ve svém příspěvku věnoval jednomu z nejvýznamnějších českých skladatelů dvacátého století, Jaroslavu Doubravovi (nar. 25. dubna 1909 v Chrudimi, zemřel 2. října 1960 v Praze). Poukázal-li na *Janáčkovství Jaroslava Doubravy*, ukázal na tradice a okruhy lidové tvorby, z níž skladatel čerpal. Zmiňované „janáčkovství“ skladatel transformoval v osobitý a naprosto originální hudební výraz a hlavně přístup k umění a k uměleckému dílu a tvorbě. U Doubravy se konkrétně jednalo o volnou recepci a vlastní modernizaci skladatelských technik, vedoucí až k jakési spojenci mezi Janáčkem, Doubravou a brněnskou školou v 60. a 70. letech minulého století. Hlavní však zůstává přístup k uměleckému dílu. Nikoliv pouhá hudební forma, ale obsah díla je ukazatelem nového a osobitého (originálního) tvoření, které nerozšiřuje již napsané, byť jedno od druhého nejde často oddělit. U Doubravy se tento přístup, zodpovědnost za to, co píší, v plné míře objevuje již za druhé světové války, a to zejména v jeho 2. symfonii, Stalingradské, vzniklé a premiérované za druhé světové války, 8. února 1945! Tedy v době, kdy všem zúčastněným hrozila ze strany okupačních orgánů v případě prozrazení mimohudebního obsahu symfonie tvrdá a zřejmě i jednoznačná msta. 2. symfonie obsahuje, mimo jiné, zakomponovaný hudební kryptogram města Stalingrad, symbolu zvratu ve druhé světové válce. Z diskuse nad dílem Jaroslava Doubravy vyplynulo, že 2. symfonie nebyla nikdy zamýšlena jako oslava J. V. Stalina, jak bylo občas mylně interpretováno. Stejně jako jeho pochody, Partyzánský a Slavnostní z roku 1945, se nestaly, přes mezinárodní ohlas (Partyzánský pochod byl proveden v roce 1947 v Kodani), vstupenkou k popularitě a protežování díla skladatele, který v roce 1945 vstoupil do KSČ. Hluboké rozčarování a nesouhlas s politikou KSČ vedlo Jaroslava Doubravu v padesátých letech (1952) k vystoupení z KSČ. Učinil tak v době, v níž bylo k podobnému činu zapotřebí nemalé osobní odvahy, v době nejhorších perzekucí občanů Československa. Věděl přitom dobře, že za projevenou občanskou statečnost bude přinejmenším potrestán ignorováním svého díla. Ani tehdy se však Doubrava nesnažil tvořit hudbu podbízející se dobovému vkusu a oficiálně i postranně vznášeným požadavkům na tzv. angažované umění socialistického realismu. Naopak ve své 3. symfonii podal naprosto neúprosný a bezútešný obraz doby padesátých let. Bezvýhodná tragičnost Doubravovy hudby zaskočila i jeho přátele. I další skladby ukazují, že skladatel nežil ve vzduchoprázdnu, že si plně uvědomoval lživou podstatu neustále se za něco skrývajících a lží se obklopujícího režimu. Balety posledního tvůrčího období, Král Lávra, Don Quijote, napovídají mnohé. Akademicky vyhraněná diskuse poukazovala na kontext Doubravovy hudby, na soudobé vnímání dobových souvislostí, bohužel také na absenci Doubravova jména na českých jevištích a v koncertních sálech.

Jaroslav Smolka (HAMU Praha) uvedl do širších souvislostí „odpor“ jednotlivých skladatelů vůči totalitním systémům. Příspěvek *Dvojdomná historická úloha protitotalitních hudebních skladeb: dokumenty o vůli k odporu a umělecká díla* poukázal na těžkosti samotného vymezení termínu odpor, na nejednotné a vlastně i nejednoznačně uchopení dané problematiky v umělecké sféře. Vedle přímočaře vyznívajícího díla, majícího v sobě zakomponovány jasné „znaky“ odporu, v jehož provedení nelze pro cenzurní zásahy doufat, je (bylo) zapotřebí tvořit a provádět díla s imanentním, metaforickým a filozofickým přesahem, přičemž kvalita díla samotného je v těchto případech určována nejen mimohudebním obsahem, ale navíc i uměleckým zvládnutím dané formy, v níž je (bylo) dílo komponováno. Životnost díla pak určuje vedle společenské (občanské) poptávky, společenského ohlasu i náročnost provozovacího aparátu. Velké formy (kantáty, symfonie se sborem, opery) mají menší šanci na provedení nežli například písňové cykly, sonáty (Alois Hába), drobné orchestrální útvary (Bohuslav Martinů: Památník Lidicím). Neznamená to však, že velké dílo nemůže být za určitých okolností provedeno nebo že v něm nemůže být zakódována jasně patrná symbolika; jako příklad je možno uvést za okupace komponované a provedené dílo Ladislava Vycpálka České rekviem. Pokus Bohumíra Štědrone shrnout a snad i kodifikovat díla „odporu“ vzniklá za okupace skončil neúspěchem (Česká hudba za nesvobody, Muzikologie II, 1949, s. 106–146). Jaroslav Smolka připomenul i kontinuitu mezi osobnostmi projevujícími statečnost a vyjadřujícími ve svém díle „odpor“ vůči panujícím podmínkám a totalitním systémům. Mezi jinými (Jaroslav Doubrava) bylo zmíněno jméno Miloslava Kabeláče a jeho kantáta Neustupujte, reagující na události podzimu roku 1938. A právem, neboť i další Kabeláčova tvorba reagovala nejen na soudobé hudební podmínky ze zahraničí, ale i na situaci a atmosféru doby, neodmyslitelně spojené s vládou KSČ. Výčet jmen byl samozřejmě daleko obsažnější a dokazoval, že hudba díky zakomponovaným jinotajům dokáže být nositelkou vůle k odporu i proti zdánlivě heterogennímu režimu.

Lubomír Chalupa (HF VŠMU Bratislava) poukázal na problém generační obměny a na kulturně-genetické iniciativy z ní vyplývající; na kontradikci sebeidentifikace a akulturního chování jedince ve společnosti. V sociologicky pojatém referátu se věnoval problematice *Slovenské hudobné avantgardy 60. rokov 20. stor. Vývoj, osobnosti, diela, význam*. Upozornil na podmíněnost nástupu a postupný vývoj jednotlivých fází slovenské hudební avantgardy, na souvislosti možného generačního vnímání, projevujícího se v přístupu k umělecké tvorbě, vymežujícího se vůči domácímu izolovanému tradicionalismu, vůči dosaženým a dosazeným autoritám. Nepřekvapí, že poslední dvě fáze, 3. fáze – konfrontačná (1964–1967) a 4. fáze – kulminačná (1968–1970) slovenské avantgardy spadají do období uvolnění, do Pražského jara – v uvedených souvislostech by se snad lépe hodilo označení Československé jaro – s dobou následné normalizace. Násilné ukončení avantgardních aktivit po roce 1970 proběhlo podle známého a osvědčeného scénáře: vylučování významných osobností z veřejné sféry, z institucí; zákazy pořádání seminářů, reorganizace fakult, studií; vystoupení z mezinárodních organizací; to vše spojené s kontrolou „normalizátorů“. Následná emigrace byla jedním z prostředků, jak si zachovat osobní a tvůrčí integritu, svo-

bodů volby. A zde se ukázal další paradox doby. Avantgarda 60. a 70. let nemusela u všech osobností představovat vlastní a vnitřní tvůrčí přesvědčení, spíše vyjadřovala vymezení se vůči oficiálnímu proudu, reprezentovanému socialistickým realismem. Emigrace umožnila odpoutat se od avantgardy a realizovat se v romanticko-klasické syntéze, respektive v postromantickém způsobu uměleckého kompozičního systému (Ladislav Kupkovič).

Touha zvaná svoboda byla předmětem posledního referátu, který přednesla Jarmila Doubravová (ZČU Plzeň, UPCE Pardubice). Jednalo se o komparativně strukturovaný referát, porovnávající myšlenkové projevy svobodného jednání a vůli po svobodě v 60. letech 20. století. Srovnání těchto projevů v Německu, Francii a Československu, v různých sférách společnosti, na podkladě analytického přístupu k danému tématu umožnilo uvědomit si nejen rozdílně vnímané konotace významu slova „svoboda“, zároveň ale potvrdilo, že určité projevy a tužby se svobodou spojované jsou všem společné. Referát představoval naprosto důstojný a nediskutovatelný konec oficiální a řečnické i odborné části konference.

Hosty konference, stejně jako obyvatele a návštěvníky města, čekal další kulturní program spojený s festivalem *Athény východních Čech 2009*. Od 19. hodin zhlédli návštěvníci Divadla Karla Pipicha baletní představení pardubického souboru Konsonance (choreografie Lenka Demlová), doprovázeného Filharmonií Hradec Králové (dirigent Pavel Šnajdr). Vedle slavnostní přehry „Chrudimská“ skladatele Františka Škroupa, obsahující i původní skladatelův citát z písně, později hymny, Kde domov můj, zhlédli diváci baletně zpracované suity z Popelky Bohuslava Martinů, Krále Lávy Jaroslava Doubravy a Příhod Lišky Bystroušky Leoše Janáčka. Plně hlediště odměnilo nádherné inscenace a výkon Filharmonie Hradec Králové nadšenými ovacemi. Právem. Vždyť zaposlouchat se v jednom večeru v české metropoli nebo v jiných městech s operními domy v České republice do díla Martinů, Janáčka, natož Doubravy není pro nedostatek zájmu prý možné. Entuziasmus chrudimských pořadatelů a diváků svědčí o opaku.

Sobotní hudební jarmark, divadelní představení, swingové odpoledne, večerní koncert duchovní hudby a noční filmová projekce včetně slavnostního závěrečného koncertu konaného v nedělním dopoledni dosvědčovaly, že Athény východních Čech, Chrudim, žijí plným kulturním životem. ♦ Martin Tichý

Interdisciplinární seminář

Totalitarismus V. – Podoby politické ideologie

Pořadatel: Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Místo a datum konání: ZČU v Plzni, 12. 6. 2009

Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni pořádala 12. června 2009 pátý ročník interdisciplinárního semináře Totalitarismus V. – Podoby politické ideologie.

Pokud vymezíme časově dvacáté století pomocí dvou historických událostí – atentátu v Sarajevu a pádu Berlínské zdi –, budeme možná i v pokušení o něm hovořit

jako o století krátkém; jakkoliv, jak musíme dodat, je možné konec minulého století posunout za tuto časovou hranici. Množství a dynamika změn, převratů a transformací, jimiž muselo lidstvo v minulém století projít, doslova předznamenávají úsilí nastupujících generací, snažících se, lépe řečeno nucených se snažit toto století pochopit; a se změnami se v rozsahu pochopení nakonec i vypořádat. I proto lze dvacáté století vnímat jako století dlouhé a hlavně nesnadno pochopitelné; a to i kvůli jeho kořenům, které tkví hluboko v předcházejících dekadách. Pochopení dějů a idejí předcházejících dvacátému století je jedním z klíčů poznání, jak naznačil Ivo Budil (Západočeská univerzita v Plzni) ve svém monografickém příspěvku *Byl Artur Gobineau Hitlerovým učitelem?* Pojem rasy změnil dějiny světa. Oproti křesťanské, byť jistě ideální a v každodennosti těžko dosahované snaze o milosrdenství a odpuštění přinesla rasa do evropského myšlení absenci kompromisu a porozumění. Artur Gobineau (14. 7. 1816 – 13. 10. 1882) bývá pokládán za otce moderního rasismu (Antony Giddens) a právě na tento omyl se snažil upozornit příspěvek Ivo Budila. Nikoliv vyhlazování ras predikoval Gobineau, nýbrž úpadek lidstva na podkladě míšení ras. Následkem čehož prý dojde k úpadku intelektuálních schopností, přesto však by mělo být, jak Gobineau předpověděl (a je a bude), lidstvo přesvědčeno o opaku. V daném kontextu se jistě jednalo o přinejmenším kritický výhled jednoho evropského intelektuála devatenáctého století do budoucnosti. Hledat kauzalitu mezi jeho literárním dílem (Esej o nerovnosti lidských ras) a následným šířením antisemitismu, vyústivšího v holocaust, je nonsens. Referát nikterak nesnižoval nebezpečí rasové nenávisti, upozornil však na jiné myšlenkové kořeny.

Na *Historicko-filozofické kořeny ideologie nacistického a komunistického totalitárního režimu* se snažila upozornit Nina Pavelčíková (Ostravská univerzita). Obě ideologie mohou být označeny za ideologie zatížených soustav a představ. Oproti nacismu pracoval komunismus se završenou soustavou marxistického učení, postupně „modernizovanou“ dalšími „klasiky“ marxismu-leninismu. Obě ideologie tvořily podporu a zdůvodnění politického programu; to na základě zdánlivě vědeckých, filozofických, a politické praxi neměnných a v podstatě nediskutovaných postulátů. Ideologie Třetí říše se více opírala o mytologii „germánské rasy“, na jejímž podkladě byl vypracován „mythus“ o tisícileté říši. Zajímavou personální spojitost mezi komunismem a nacismem lze postřehnout v osobě nacistického ideologa a jednoho z nejvlivnějších členů NSDAP Alfreda Ernsta Rosenberga, uprchnuvšího před Říjnovou revolucí z Moskvy do Paříže a posléze do Mnichova. Rosenbergův antisemitismus a zkušenosti s bolševickými praktikami se staly jedním ze základních pilířů nacistické ideologie. Naproti tomu komunistická ideologie (marxismus) vycházela z lépe zpracovaného diskurzu, z pochopení aktuálního společenského problému 19. století, ze sociální otázky, z odrazu společenského bytí pracujících mas. Prostředkem „vytouženého“, dějinnou zákonitostí dosažitelného cíle – beztřídní společnosti – se měla stát teorie třídního boje, třídní diktatura: přechodné stavy celospolečensky podloženého úsilí (odůvodnitelného násilí), na jehož konci dojde k zániku represivních složek státu. Obě ideologie se vyznačovaly jistou mírou strnulosti, avšak pružnější komunistická praxe komunistických vůdců více akceptovala (nebo snad i musela?) měnící se okolní podmínky. Zejména v tezí V. I. Lenina: strana vytváří taktiku; J. V. Stalina: o zostře-

ném třídním boji; a při jeho neúspěchu v návratu (ústupku?) k původním idejím marxismu-leninismu. Nacistická „věrnost“ idejím, mašinerie byrokratického a odosobněného aparátu podkopávala válečné úsilí se všemi známými důsledky. V rámci diskuse byl zmíněn i oportunistický postoj německých vědců a intelektuálů k ideologickým postulátům, k teorii nadřazené rasy a z ní vycházející praxi, s níž mnozí, v té době samozřejmě skrytě, nesouhlasili.

Značné pozornosti se těšil příspěvek Miroslava Nováka (CEVRO Institut), jehož referát *Pojem totalitarismu a jeho aplikace na komunistické systémy*, zbudivší mnoho dalších otázek, volně navázal na předchozí téma a diskusi. Označil komunismus za politický systém, jenž sice není ohraničen, avšak je (byl) ovlivněn rasou a nacionalismem. Systém nevázající se na kulturu, sociální a hospodářskou vyspělost ovládaného teritoria (od Kuby po Kambodžu). Není mu však vzdálen „okultismus“ a struktura a praxe pseudonáboženství. Poukázáno bylo též na nebezpečí spočívající v „dokonalém totalitarismu“, v němž již díky autocenzuře nemusí aktivně působit represivní aparát; a na možnost působení totalitní strany v demokratickém systému. Nezodpovězenou, avšak zajímavou otázkou zůstává míra ideologie jakožto „kouřové“ clony samotného totalitního způsobu vlády. Další diskutovanou tezi, snad i z hlediska metodologického přístupu, zda je možný demokratický komunismus (?!), podepřel autor v následné diskusi příkladem Maďarska a jeho historických zkušeností z roku 1945, respektive 1956. Mnohým z přítomných se zdálo být – přes uvedený příklad – toto slovní spojení mezidisciplinárně pojatou konstrukcí. Pozornost vzbudila také teze o neexistenci pretotalitní společnosti a rozsahu totality – represí – v proměnném způsobu vlády komunistických stran, včetně odolnosti společnosti vůči konkrétním mechanismům vlády (padesátá léta versus normalizace). Sympatické na referátu i diskusi zúčastněných bylo vědomí interdisciplinárního přístupu k tématu a nastoleným otázkám a zřetel ke koexistenci možných rozdílných stanovisek.

Na domácí kořeny systémových změn poukázal Jan Dobeš (FF UK) ve svém referátu *Totalitarismus v československých dějinách 20. století – ideologický import nebo domácí produkt?* Poznat a popsat případné příčiny změn vedoucích k transformaci myšlení a přijetí fašistických prvků, akceptovaných v politické sféře, které si československá společnost v polovině 30. let 20. století částečně snažila osvojit, není snadné; zvláště pokud si uvědomíme, že se česká společnost od druhé poloviny 19. století utvářela na demokratických principech samosprávy a spolkového života jakožto na zřejmě jediném možném konceptu hospodářského, společenského – nakonec i politického – rozvoje v habsburské monarchii. Otázkou zůstává dynamika osvojení před podzimem roku 1938 a koncepčnost (chaotičnost) proměny politického systému po tomto datu. Nutnost jednoty, projevená v redukci politického života v období druhé republiky (Strana národní jednoty), stejně jako ostatní zněny, vystala na podkladě známého řešení mezinárodní krize z 29. září 1938 v Mnichově. Pravicový koncept vycházející z myšlenkového proudu českého a slovenského katolicismu nadřadil právo společnosti nad práva jedince: kolektiv má právo, vyžaduje, trestá. Stejně tak důraz na práci pro celek – nadřazený osobním potřebám, čímž se práce stává morální povinností jedince k celku – až příliš připomíná proměnu československé společnosti po roce 1945, respektive 1948. V obou případech lze pozorovat transformaci starých institucí,

zbavovaných jejich legitimní, demokratické mentality, aby poté fungovaly v nových, změněných podmínkách. Institucí, jež se, stejně jako práce, staly nástrojem systému. V obou případech nalezneme volání po jednotné a lidové kultuře, ukazující staré a prověřené hodnoty – s důrazem na historismus a kontinuitu.

Obraz „nového člověka“ v tvorbě ruských spisovatelů z okruhu Proletkultu a českých básníků 50. let 20. století Michaely Peškové (FPE ZČU v Plzni) ukázal na snahu transformovat nejen instituce, ale i člověka a jeho vnímání sebe sama v kontextu kulturní tvorby. Strukturovaný a komparativně pojatý referát upozornil na rozdílný přístup ke společenským „realitám“ a z toho důvodu i rozdílné vnímání kulturního objektu – člověka – v umělecké tvorbě ve 20. letech SSSR a po roce 1948 v Československu. Odlišný přístup k básnickému zobrazení proměny jedince, daný snad odlišnou mentalitou a časovým odstupem, přesto ukazuje na jiné sociální postavení člověka ve společnosti, o čemž ve světle historického vývoje sice netřeba pochybovat, ale i tak je toto srovnání více než zajímavou a symptomatickou komparací. V básnických textech se většinou objevují kontrapozice: potopa vers. očista/chaos vers. kosmos, přičemž ústřední zobrazenou postavou se stává a zůstává dělník. V SSSR byl zobrazován s kladivem, „sbíječkou“ kující svět. V ČSR s traktorem zúrodňujícím ladem ležící úhor. I v tom možno spatřovat kontradikci vyspělosti jednotlivých společností: SSSR po roce 1917 nebyla ČSR let čtyřicátých. Pod vlivem starší tvorby (SSSR) zůstala společná, opět i symptomatická, symbolika vojenské terminologie: nepřítel, fronta, boj; symbolika zobrazení horní části svalnatého těla dělníka; erotično transformované na ikony vesmíru, strojů (ve smyslu osvojeného vesmíru, stroj je má láska atd.). Lze sledovat i odlišný přístup v osvojení si vyobrazovaných předmětů. Sovětský člověk se stal v uměleckém ztvárnění modelovým, univerzálním (odosobněným) typem, jenž za pomoci drátu a kolejnic poutá svět. Zobrazení českého člověka se podřizovalo estetice normativního socialistického realismu i s jeho idealizovaným a navenek idylickým obrazem české vesnice a radostné práce pro budoucnost.

Politolog Tomáš Zálešák (Trnavská univerzita, spolupracovník Konzervativního inštitútu M. R. Štefánika) poukázal v úvaze *Svoboda a politická ctnost v krizi; naše dnešní situace* na neustálé ohrožení svobody jakožto stavu, jenž není přírodní neměnnou daností. Svoboda je naopak závislá na naší morálce, tedy: ten, kdo ji vytvořil, může ji i zničit. Člověk musí neustále budovat a strážít svůj prostor a budovat rovnováhu mentálních a kulturních vztahů, tedy i svobodu. Svět institucí, hájících navenek institucionálně třeba i svobodu, je světem lidské činnosti, avšak jejich vznik, činnost, transformace nemusí odpovídat původním i měnícím se záměrům. Vědomí ohrožení institucí vnímáme s odstupem a většinou v době, kdy již bývá na možnou nápravu pozdě. Výchova – a to i výchova ke svobodě – v rámci kulturních vztahů není biologickou předurčeností. Jedná se o neustále se opakující proces, v němž jednou z hlavních akvizic je ctnost, jež spočívá v sebekontrolě vlastního chování a v uplatňování empatie vůči druhým; rozum má motivační význam. Z výše řečeného platí, že svoboda bez řádu není svoboda. Společenské podmínky formují člověka, včetně jeho výchovy, pokud jsou pozměněny (odebrány), zanikne jeho integrita. Objektivita nastalého stavu podléhá subjektivnímu vnímání, vnímání jevu nemusí být proto vědomé. Svoboda obce by měla být postavena na její ctnosti, na vypěstovaném a navyklém sklonu k dob-

rému jednání. Ztratí-li obec ctnost, ztratí legitimní podklad vlády. Krize nastoluje iracionální formy chování, nastává demoralizace. Zánik ctností vede mnohdy k zániku obce. Politické pojetí ctnosti by mělo být postaveno na principech naslouchání, řízení a vedení. Proto může být svoboda obce zachována, neboť je-li ctnostná, není demoralizovaná, je vnitřně pevná. V diskusi bylo zdůrazněno, že pojmy a jevy, například autoritářská osobnost, etika, ideologie, mohou mít, pokud jsou používány volně – bez přesného vymezení – proměnné konotace, neodpovídající jejich původnímu smyslu (absolutistická etika = fanatismus).

Islámská revoluce a Írán třicet let poté: mocenské boje a opoziční fronta (1979–2009) byly předmětem referátu Přemysla Rosůlka (ZČU v Plzni, Metropolitní univerzita Praha). Revoluci v Íránu možno řadit mezi nejvýznamnější revoluce 20. století. Ústavně zakotvené teokratické prvky vlády, prosazené Rúholláhem Chomejním, navenek predestinují vládu ideálního (sakrálního) panovníka. Skutečná vláda by měla být dle ústavy jakýmsi místodržitelským orgánem. Ve skutečnosti moc převzalo a drží konzervativní šíitské duchovenstvo. Jakkoliv se jedná o jednoho vítěze revoluce, zůstavší mnoho poražených, přečkal teokratický systém změny konce 20. století: pád komunismu, rok 2000, ale i současnou vlnu globalizace. Snahy o ekonomickou modernizaci narážejí na limity systému: osobní svobody jednotlivce, spojené s modernizací společnosti jako takové, vůči níž stojí konzervativní, státní instituce. Dnes se hovoří o třech generacích Íránců, spojivších svůj osud s revolucí: 1. generace – generace revoluce. 2. generace – ztracená generace íránsko-irácké války. 3. generace – žádající změny: více práv pro ženy, větší vliv intelektuálů, snadnější a svobodnější výběr určitých možností realizace pro mládež (cestování, informace, školství). Současná situace v Íránu ukazuje na komplikovanost změn. Přestože velká část společnosti si přeje změny, nemá dostatek sil k jejich politickému prosazení.

V komparativně pojatém příspěvku *Tři etapy politického kapitalismu / srovnání českého a polského vývoje*, se pokusila Lucie Cviková (nezávislá badatelka) poukázat na důvody rozkladu totalitarismu ve střední Evropě, přesněji v Polsku a Československu. Rozklad byl způsoben, mimo jiné, nutností a snahou modernizovat výrobní základnu systému, zejména spotřební odvětví průmyslu. Dysfunkce mezi poptávkou a nabídkou se ukazovala být – spolu s rozkladem byrokracie a nomenklaturních kádřů – z hlediska delší perspektivy neudržitelná. Vnitřní koroze původně hegemonních struktur nastala po uvolnění vnitřních mechanismů mezi politicky působícími úředníky a řediteli výrobních podniků. Stát formálně vlastnil majetek (výrobní prostředky), fakticky s ním však disponovali jednotlivci (ředitelé podniků), výsledkem se stala spolupráce či ne-spolupráce těchto jednotlivců s centrem, se státní plánovací komisí. Situace v Maďarsku a v Polsku předcházela o něco pozdějším změnám – nejprve se jednalo o tzv. perestrojku, později o společenskou a ekonomickou transformaci – v Československu. Proces restrukturalizace byl v prvním období, na počátku devadesátých let, spojen s odstátněním a privatizací, v neposlední řadě s vícesměrnými konexemi (klientelismus) mezi různými stupni státní správy a transformující se ekonomikou, včetně proměny právních vazeb. Později, v polovině devadesátých let, se snažila ekonomická sféra ovlivňovat politiku pomocí zákonů (tvorba centrálních majetkových struktur; dominance – majorita – jednoho majitele podniku). V diskusi byla nastolena

otázka, nakolik ekonomika ovlivňuje systém politiky. Odpověď, že nikoliv, podepřená příkladem Číny, se nezdála být plně uspokojivou (mentalita; původní ideologie vers. současný stav), zvláště když na další otázku „Padl by systém, kdyby byla privatizována ekonomika SSSR?“ se zápornou odpovědí možno pohlížet jako na politologickou ex post vytvořenou konstrukci.

Martin Soukup (Katedra teorie kultury FF UK) v příspěvku *Sociální darwinismus a eugenika jako ideologické zdroje totalitarismu* poukázal na zneužívání Darwinovy teze o přírodním výběru a „přežití schopnějšího“ v přírodě (mimo lidskou společnost). Zneužívané a pozměněné teze operovaly s odbornou „darwinovskou“ terminologií aniž by byly slučitelné se závěry a principy vědeckého odkazu Charlese Roberta Darwina (12. 2. 1809 – 19. 4. 1882), přičemž postupně vykrystalizovaly dvě zdánlivě vědecké odnože sociálního darwinismu: a) pasivní, projevující se v přežití schopných nebo v poučení se méně zdatných (diference a zpětná integrace); b) aktivní, založený na umělém výběru a šlechtění společnosti pomocí vhodného párování, jehož cílem bylo urychlené nastolení převahy silnějších jedinců. Ostatní se musí držet zpět (celibát), jinak proti nim může společnost zakročít. S prvním principem bývá spojován britský filozof a teoretik liberalismu Herbert Spenser (27. 4. 1820 – 8. 12. 1903), s druhým Darwinův bratranec (!) Francis Galton (16. 2. 1822 – 17. 1. 1911). Sám Darwin byl přesvědčen o lidské solidaritě, rušící do značné míry účinky přírodního výběru.

Pavel Suk (starosta města Manětín) přednesl *Několik poznámek k postavení ženy v období nacionálního socialismu a socialismu na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Vedle propagandy, pracující se stejnými schématy a znaky, byly připomenuty více či méně proklamované zásady zásahů totalitních společností do soukromé oblasti lidského života. Vedle nacionálněsocialistických specifík Třetí říše – „národ“ je určován krví, zákony proti rozmnožování dědičných chorob – byly ostatní projevy v tomto směru internacionální: stát bdí nad manželstvím, nadřazenost a předřazenost civilního sňatku před sňatkem církevním. Totalitní systémy vytvářejí zdání, že je jejich sociální politika postavena na účtě k jedinci, že dokáží dostatečně ohodnotit a odměnit vynakládané úsilí nutné k budování deklarované společnosti. Postavení ženy, včetně propagandistického využití její natality, je v tomto směru dobrým příkladem. Na jedné straně systém vytváří takové ekonomické podmínky, které nutí ženu zapojit se do pracovního procesu bez svobodné volby vlastní realizace (v Německu válka a zbrojní průmysl, v Československu budování těžkého průmyslu a průmysl spotřební), na straně druhé uzakňuje zásady směřující k ochraně žen a k omezení jejich pracovní doby, což jistě svědčí o původním a neúměrném nasazení žen ve výrobním procesu a jeho důsledcích spíše než o sociálním cítění systému. Heroizace matky v Německu (možno v to počítat školy pro nastávající a mladé matky, udělování státních vyznamenání podle počtu narozených dětí – Čestný kříž německé matky, přičemž zlatý byl udělován za osm narozených – žijících – dětí) se doplňovala s totalitním systémem vlády: zneužíváním žen v oddílech ženské kriminální policie, ženských sborech SS (tzv. Valkýry). Důvod hmotné podpory porodnosti, spočívající i v odpisu státní půjčky 25 % za dítě, realizované však formou spotřebních poukázek na zboží, tkvěl původně v mocenských ambicích Německa a v následné nutnosti nahradit válečné ztráty. Inspirační odraz této politiky nacházíme v Protektorátu,

stejně jako ve Slovenském štátu. Ženské časopisy musely chtít nechtě reagovat na zhoršenou situaci v zásobování, nesměly ale pominout politické komentáře a propagandistické vyzývání ženského hnutí a postavení žen v Německu. Na Slovensku se jednota, jinak značně diferencovaná společnost, ve válečném období zřejmě z hlediska totalitního systému nutná, definovala principem jednotného národa – velké rodiny. Pro Němce zůstala vyhrazena teorii o krvi. Původní komunistické teorie považovaly manželství za přežitek, rodina měla být definována kolektivem pracujících. Společenská realita znemožnila komunistickým politikům zrušit institut manželství, za pomoci zákonodárství byl naopak vytvářen dojem jeho podpory. Nutného a masového zapojení žen do pracovního procesu, nejčastěji do lehkého průmyslu, bylo zneužito pro údajné zrovnoprávnění žen s muži. Feminismus tak sloužil jako politický nástroj propagandy a stal se v tomto směru vyprázdněným nebo přinejmenším značně pokriveným a zneužívaným pojmem.

Sympozium ukázalo na neobyčejně široké zdroje totalitarismu, na jeho ideologické kořeny. Na skutečnost zneužívání významných nebo alespoň známých jmen pro vytváření „vědeckých“ teorií (ideologií), které zdůvodňovaly nevyhnutelné směřování společenského vývoje k totalitnímu systému vlády, „zotročující“ pozitivistickou víru v pokrok. Díky komparaci jednotlivostí v totalitních společnostech vidíme, že společné rysy totalitarismu převažují nad odlišnostmi, což ovšem, a paradoxně, nezabraňuje jejich vnějšímu antagonismu. Vidět v tom však rozpor mezi nimi nebo oprávněnost jednoho či druhého k samotné existenci znamená a značí podlehnutí jejich propagandě. ♦ Martin Tichý

Dějiny víry v pokrok

Kolokvium u příležitosti osmdesátých narozenin prof. Bedřicha Loewensteina

Pořadatel: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. – Kabinet pro dějiny vědy, Československé dokumentační středisko, o. p. s., nakladatelství Oikoymenh
Místo a datum konání: Vila Lanna, 16. června 2009

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. – Kabinet pro dějiny vědy, Československé dokumentační středisko, o. p. s. a nakladatelství Oikoymenh uspořádaly v úterý 16. června u příležitosti osmdesátých narozenin prof. Bedřicha Loewensteina kolokvium na téma *Dějiny víry v pokrok*. Byla na něm představena a diskutována nová kniha Bedřicha Loewensteina *Víra v pokrok. Dějiny jedné evropské ideje*, kterou letos vydalo nakladatelství Oikoymenh.

Již výčet pozvaných hostů, řečníků, referentů a v neposlední řadě gratulantů svědčil o úctě, jíž se prof. Bedřich Loewenstein u svých kolegů, a nejen u nich, těší, zároveň ale i o značné šíři a interdisciplinárním pojetí nového oslavencova díla. Původním úkolem, dá-li se to tak říci, každého z gratulantů totiž bylo podat vlastní konfrontaci s příslušnou kapitolou nové knihy, jež v obdivuhodném rozsahu uchopuje a v nových souvislostech podává téma víry v pokrok. Autor, jak je u něho zvykem, na něj pohlíží z historicko-filozofických pozic.

Pozvaní gratulanti a v dobrém slova smyslu i oponenti jednotlivých kapitol textu knihy byli oslavencovi dlouholetí kolegové a přátelé. Jednotlivé příspěvky sledovaly pokud možno strukturu knihy: Úvodní slovo – Vilém Prečan, Oldřich Tůma, Aleš Havlíček, 1. Prefigurace – Ladislav Hejránek, Aleš Havlíček, 2. Stavební kameny moderny a Nové mocnosti – Jan Sokol, Antonín Kostlán, 3. Osvícenství a revoluce – Miloš Havelka, Jaroslav Skřítecký, 4. Věk průmyslu a demokracie I. – Tomáš Hermann, František Svátek. 5. Věk průmyslu a demokracie II. – Jiří Rak, Jan Křen. 6. Pohled zpátky na 20. století – Michal Kopeček, Jan Šimsa, Závěrečné slovo – Pokrok, teoreticko-bibliografická úvaha – František Šmahel.

A přestože se několik kolegů a přátel muselo omluvit, většina pléna se snažila přednést nejenom ne-povinné, o to však upřímnější laudatio, ale i onu vlastní úvahu nad „přiděleným“ tématem. Takřka všichni bez výjimky konstatovali nesnadnost kritické reflexe textu, o jehož erudici, hloubce a rozsahu nikdo nepochyboval. Profesor Bedřich Loewenstein si přál, aby se setkání nestalo pouhým přátelským posezením, čemuž byl velmi nápomocen i Vilém Prečan. Diskuse nad jednotlivými okruhy přinášela potěšení nejen tomu, kdo, ač měl, neseděl záměrně v čele stolu, ale i jeho kolegům a přátelům i ostatním návštěvníkům kolokvia. Místo podrobnějšího, ve své podstatě však nedokonalého vypsání přednesených poznámek ke knize, popřípadě samostatných a volných asociací k daným tématům a proběhnuvší diskusi lze doporučit samotný nesnadný, zato obohacující text nové knihy Bedřicha Loewensteina *Víra v pokrok. Dějiny jedné evropské ideje*. ♦ Martin Tichý